

PRILOZI ZA POVIJEST EKONOMSKE MISLI NA TLU JUGOSLAVIJE OD 15. DO 20. STOLJEĆA

Informator, Zagreb, 1984, 370. str.

Ovaj zbornik radova nastao je kao rezultat znanstvenog simpozija što je potkraj 1980. godine održan u povodu 60. obljetnice osnivanja Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Premda je od prezentiranja referata na ovom simpoziju do tiskanja ovog izdanja proteklo gotovo četiri godine, ipak, čini se da u međuvremenu nije izašao niti jedan sličan rad s tematikom povijesti ekonomske misli, pa ovaj zbornik valja pozdraviti kao prvo takvo djelo.

U predgovoru zbornika, redaktor profesor Ivan V r a n č i ć s pravom ističe činjenicu da postoje, doduše, monografski radovi o pojedincima (Kotruljiću, Gučetiću, Križaniću, Tkalcu i drugima), ali nema sistematskih znanstvenih istraživanja za pojedina vremenska razdoblja, kao što, primjerice, postoje radovi iz političke povijesti, premda su i ekonomska teorija i ekonomska politika prisutne na našem tlu već stoljećima.

U sklopu tih činjenica 25 priloga znanstvenih radnika iz SR Hrvatske, SR Bosne i Hercegovine, SR Slovenije i SR Srbije, približuju nam ekonomsku misao prošlih stoljeća, točnije povijest misli o ekonomskim pojavama da bi prikazali vrijednost njezina značenja za današnju ekonomsku znanost uopće. Ovi prilozi imaju dvostruku zadaću: s jedne strane mogu poslužiti kao dokumentarni izvor, a s druge kao udžbenička literatura na fakultetima gdje se predaje ekonomska povijest.

Ovaj povijesni pregled ekonomske teorije na našem tlu obuhvaća najstarije dubrovačke merkantiliste, ekonomiste feudalne Hrvatske, ekonomske pisce Slavonije, Dalmacije, Slovenije, Srbije, posebno srpske kameraliste, te napokon istaknute pojedince i njihov doprinos razvoju ekonomske misli u Jugoslaviji.

Prilozi u zborniku izneseni su kronološki. Kratak osvrt na njihov sadržaj ima tek informativnu zadaću, budući da bi detaljniji prikaz, s obzirom na broj priloga, zahtijevao mnogo više prostora.

Prvi je prilog *D. Alfiera* o ekonomskim misliocima starog Dubrovnika u kojemu je prikazao život i djelo dvojice dubrovačkih merkantila: Benka Kotruljića (1416—1469) i Nikole Gučetića (1549—1610). Opisujući Kotruljićevo djelovanje u domeni ekonomske teorije, autor posebno analizira njegov rad

»O trgovini i o savršenom trgovcu« — znanstveno-teorijski traktat o trgovini i didaktičko-praktički manual za obavljanje trgovinske djelatnosti. Ovaj je rad zbog svoje originalnosti dobio kvalifikaciju »prvog naučnog djela o trgovini, trgovačkoj etici i trgovačkom obrazovanju«.

Opisujući djelo Nikole Gučetića, autor je istodobno komparativnom analizom prikazao »mlado doba evropskog kapitalizma«, te prinos istaknutih filozofa i znanstvenika proširivanju slike svijeta toga doba. U tom kontekstu osvijetlio je cjelokupan Gučetićev rad, napose svako područje koje je ovaj filozof tretirao. Autor je Gučetića opisao kao izrazitog predstavnika svjetovnog intelektualca koji se duhovno formirao i pisao u doba najvećeg ekonomskog uspona Dubrovačke republike.

Referat B. Jurića »Šimun Grisogono i njegov 'Obogaćeni trgovac'«, prilog je poznavanju Šimuna Grisogona, Zadrana, kao ekonomskog pisca, također merkantilističke orijentacije, i njegova glasovita djela »Obogaćenog trgovca«, tiskanog u Veneciji godine 1609. Autor ističe da je zasluga i B. Kotruljića i Š. Grisogona da su postavili načela dvojnog knjigovodstva (sistem vođenja računovodstva i poslovnih knjiga). Grisogono je svoja znanja o privredi — kaže autor — posebno o trgovini, svakako stjecao promatrajući tadašnji privredni lik Zadra, Dalmacije, Venecije i Apeninskog poluotoka. Kao osoba široka interesa, veći dio svog teorijskog opusa vezao je za ekonomsku problematiku, konkretno uz trgovačko knjigovodstvo.

O ekonomskim idejama Jurja Križanića (1618—1683) piše S. Polovina. U svom referatu autor je Križanića nastojao osvijetliti kao ekonomistu, premda upozorava da je o Križaniću napisano vrlo mnogo, oko 600 radova. Govoreći o raznim ocjenama Križanićeva ekonomskog učenja, Polovina ispravno konstatira da je »ekonomija kod Križanića stavljena u funkciju njegovih političkih i vjerskih ciljeva i kao takva nikada nije bila u centru njegovih analiza«. Križanić se bavio problemima ekonomije, trgovine, novca, zanatstva, posebno poljoprivrede, po čemu se bitno razlikuje od svojih suvremenika merkantilista. U poljoprivredi je vidio »korijen i temelj svakom bogatstvu«. Zaključujući svoj rad, autor, za razliku od mnogih, koji Križanića svrstavaju u merkantiliste, svrstava ga u preteče katedralista.

Prilog I. Ercega prikazuje ekonomiste 18. stoljeća u Hrvatskoj: Vičenca Benzoniya i njegov traktat »Prijedlog za uvođenje trgovačkog sistema u kraljevinu Ugarsku«; Marka Susannija i njegov traktat »Prijedlog Visokoj kraljevskoj vladi u vezi s pomorskom trgovinom na Ugarskom primorju«; Ivana Baptistu Neyssa i njegove opservacije o proizvodnji, prometu i trgovini; Josipa Šipuća i njegovo djelo »Temelji žitne trgovine polag narave i događajev«, te Nikolu Škrleca, koji je teorijskim analizama ekonomskog života tadašnje hrvatsko-ugarske državne zajednice pridonio afirmaciji ekonomske misli.

O primijenjenoj ekonomskoj misli u Slavoniji nakon oslobođenja od turske vlasti prilog je dao T. Karpati. U njemu je obuhvatio djelovanje dvojice ekonomista: Ivana Kapistrana Čepinskog (1726—1808) i prosvjetitelja Matiju Antuna Reljkovića (1732—1798).

Ivan Kapistran Čepinski, veliki bilježnik virovitičke županije i veleposjednik, unapređivanjem svog feudalnog posjeda zacijelo je unio neke elemente kapitalističke proizvodnje. Autor opisuje njegov najzanimljiviji spis »Gospodarski pravilnik« u kojem potanko opisuje pravila udržavanja vlastelinstva.

Svima poznati »Satir iliti divji čovik« Matije Antuna Reljkovića u svojoj XIII glavi donosi razradu ekonomskih pogleda. Autor ih analizira i zaključuje da je M. A. Reljković »istaknuti poznavao ekonomije, posebno agrarne ekonomije svoga vremena«.

S. Piričić dao je prikaz ekonomskih pisaca Dalmacije potkraj 18. stoljeća u svjetlu dosadašnje historiografije i publicistike. U Dalmaciji je tada djelovao priličan broj pisaca koji su težište svog znanstvenog interesa ograničavali uglavnom na probleme agrara. Autor ističe da su oni »uglavnom poklonici i sljedbenici fiziokratskog pokreta jer je za njih poljoprivreda jedino zanimanje koje može povećati bogatstvo društva«. U referatu su obrađeni slijedeći pisci: Ivan Moller, Antun Radoš Michieli Vitturi, Ivan Dominik Stratico, Ivan Luka Garanjin ml., Nikola Grisogono, braća Bajamonti, Petar Nutrizio Grisogono, Ivan Banovac, Horacije Bergelić, Luka Čaletić, Toma Čulić, Julije Parma i neki drugi, manje važni i zanimljivi.

Prilog I. *Vrančića* odnosi se na djelovanje Adalberta Barića (1742—1813), prvog profesora političko-kameralnog studija u Varaždinu i Zagrebu. Ovaj nadalje zanimljiv prilog osvjetljava austrijsku kameralističku politiku (Marije Terezije i Josipa II) i prodor kapitalizma koji su izazvali zanimanje za ekonomske probleme i našli odraza i u ekonomskoj literaturi. Adalbert Barić bio je izraziti predstavnik tog pravca i utjecao je na pojavu i obrazovanje većeg broja kameralističkih pisaca.

Na prethodni prilog nadovezuje se prilog L. *Pejića* »Srpski kameralisti«. U vrlo iscrpnom i detaljnom prikazu autor nam osvjetljava manje poznato područje, a to je širenje kameralističke misli kod Srba. Ova se misao, dakako, najprije razvila među vojvođanskim Srbima, a mnogo kasnije, u prvoj polovici 19. stoljeća i u oslobođenoj Srbiji. U prvom dijelu svog priloga Pejić iznosi prikaz povijesnih prilika i razvoj ekonomske misli u jugoslavenskim zemljama od 1450. do 1850. Za nas je posebno zanimljiv drugi dio u kojem obrađuje početke kameralističke misli kod Srba. Tu su opisane ekonomske ideje Dositeja Obradovića, Zaharije Orfelina, napose njegova predstavnica carici Mariji Tereziji u kojoj je on, inspiriran duhom racionalizma i željom za poboljšanjem ekonomskog položaja naroda, tražida se stane na put zloupotrebama klera, zatim Pavla Solarića, čiji su udžbenici geografije također bili prožeti kameralističkom mišlju. Autor je nadalje opisao djelovanje Dimitrija Tirola, geografa koji se bavio pitanjima demografije, Stefana Miloševića i njegovu knjigu »Statističeskoje opisanije Srbije«, Božidara Grujovića, jednog od istaknutih inspiratora kameralističke misli u ustaničkoj Srbiji. U trećem dijelu autor opisuje djelovanje vojvođanskih kameralista: Simeona Petrovića i njegovo djelo o problemima državne uprave »Poticaj«; Jovana Muškatirovića, Dimitrija Isailovića (udžbenik o povijesti trgovine) i Jovana Rajića. U posljednjem, četvrtom dijelu autor je opisao djelovanje kasnih kameralista i kraj kameralizma u Srbiji.

V. *Murko* pokušao je osvjetliti razvoj ekonomske misli u Slovenaca u vremenskom rasponu od 17. do 20. stoljeća. U tekstu svoga priloga on je pošao najprije kronološki, obradivši mnoge slovenske pisce iz 17. i 18. stoljeća. U ovom razdoblju najvećeg traga ostavili su Junij Wohiniz, Ivan Štefan Florijančić i Leopold Plenčič. Autor je zatim obradio pisce po pojedinim strukama ekonomske znanosti, da bi na kraju posebno razjasnio utjecaj ekonomskih časopisa i izdavača.

O. *Blagojević* svojim prilogom »Osnovne karakteristike razvoja ekonomske misli u Srbiji« opisao je utjecaj, razvoj i glavne pravce ekonomske misli u Srbiji. On je također pošao od raščlanjivanja pojedinih grana ekonomskih znanosti, pri čemu je nastojao prikazati najistaknutije predstavnike građanske političke ekonomije, marksističke političke ekonomije, ekonomske politike, trgovine, statistike, financija, kreditno-monetarne politike. U zaključku svoga rada autor ističe da je »ekonomska misao u Srbiji do drugog svetskog rata dostigla visok stepen razvoja i dala veliko bogatstvo, šininu i raznovrsnost naučnih rezultata u mnogim pravcima«.

Temu »Ekonomske pogledi riječkih privrednika u 19. stoljeću« objavila je N. *Šišul*. Autorica ističe da je privredni razvoj Rijeke bio obilježen transformacijom ovoga grada u veliku luku, prometnu raskršnicu i industrijsko središte. Složenost i dinamičnost privrednih tokova, uvjetovana političkim promjenama kojima je Rijeka obilovala, bilo je i razdoblje ekonomskog uspona Rijeke. Na ekonomske poglede uvelike su utjecali vlasnici kapitala i poduzetnici. Oni su bili branitelji ekonomskih doktrina koje su činile ekonomsku podlogu austrijske ekonomske politike. Najistaknutiji predstavnici opisanog ekonomskog pravca bili su, između ostalih, privrednici L. Meynier (suvlasnik tvornice papira) i Ludovik Andrija Adamić, veletrgovac i poduzetnik.

Studijski prikaz M. *Despot* »Razmatranja Franje Lovrića o podizanju trgovine u Hrvatskoj za vrijeme ilirizma« govori o teoretskom radu i akcijama ovog sisačkog trgovca. Uz prethodnike Janka Draškovića i Franju Ferdu Šperera, Lovrić je bio jedan od istaknutijih predstavnika liberalnih trgovaca koji je zagovarao merkantilističku politiku. Temeljem blagostanja smatrao je dobro organiziranu trgovinu, te je, kako ističe autorica, »bio i ostao svjetao primjer kao budilac novog ekonomskog napretka u Hrvatskoj u vrijeme ilirizma«.

Prilog V. *Pilić* o genezi socijalističke misli u Srbiji i djelu Svetozara Markovića pokušaj je da se kroz suvremenu ocjenu osvijetli viđenje doprinosa Svetozara Markovića jugoslavenskoj ekonomskoj misli. Autorica govori o glavnim djelima S. Markovića u kojima se on bavi ekonomskim problemima.

B. *Kovačević* obradio je temu »Ekonomske pogledi Imbre Tkalca«. Imbro Ignjatijević Tkalac (1824—1912), političar i književnik, aktivno je i neposredno radio na ekonomskoj problematici Hrvatske, osobito u vrijeme kad je bio tajnikom Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu. U jednom izvještaju (za godinu 1852) Beču gdje analizira privredno stanje u Hrvatskoj, posebnu je pažnju posvetio poljoprivredi, nastojeći razotkriti uzroke njezina propadanja. Kao zagovarač građanskog oblika privređivanja, perspektivu ekonomskog razvoja Hrvatske vidio je prvenstveno u razvoju grada i gradskog stanovništva, pa je stoga i naglašeno prisutan njegov kritički stav prema feudalizmu. Autor ističe da Tkalčeve napredne ideje nisu mogle maći primjenu u društvu toga vremena.

Slijedeći prilog iz pera D. *Pavličevića* također obrađuje jednog istaknutog pojedinca koji se bavio ekonomskom misli, a to je Blaž Lorković (1839—1892). Autor detaljno opisuje njegov život i djelovanje, napose radove u kojima se zalagao za »napredak narodne ekonomije i njeno pohrvaćenje i osamostaljivanje u odnosu prema Austriji i Ugarskoj«. Najvažnije djelo mu je »Počela političke ekonomije ili nauka obćeg gospodarstva«. U zaostaljoj sredini, kakva je bila Hrvatska, Lorković je imao široke vidike i shvaćanja, a u ekonomskoj je znanosti bio dugo prvi i jedini stručnjak čiji će se rezultati zadržati i priznavati još gotovo pola stoljeća nakon njegove smrti.

Prilog B. *Vranješ-Soljan* govori o ekonomskim idejama Frana Vrbančića (1847—1909). Ovaj istaknuti demograf, uz Milovana Zoričića utemeljitelj i organizator demografske službe u Hrvatskoj, nizom zapaženih radova iz pravne i ekonomske problematike nastojao je objektivno osvijetliti ekonomske prilike koje su se poglavito odnosile na stanovništvo.

V. *Serdar* je u svom prilogu obradio početke znanstvene statistike u Hrvatskoj. Godinu 1875. autor smatra početnom godinom znanstvene statistike u Hrvatskoj. U najužoj vezi s pojmom znanstvene statistike je i ime Milovana Zoričića (1850—1913), život i djelo kojega je Serdar u ovom prilogu detaljno osvijetlio.

Grupi priloga o statističarima-demografima i njihovu doprinosu razvoju ekonomske misli pripada i tema »Statistički rad Petra Matkovića, Rudolfa Signjara i Milana Kressera« autora M. *Redepa* i M. *Bojanića*. Opisujući rad P. Matkovića (1830—1898), dat je osvrt uglavnom na djelo »Hrvatska i Slavonija u svojih fizičkih i duševnih odnošajih«. Djelo R. Signjara ocijenjeno je kroz »Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875—1915«, i napokon rad M. Kressera (1876—1924) u njegovom najznačajnijem djelu »Gustoća žiteljstva kraljevina Hrvatske i Slavonije«.

M. *Redep* obradio je u ovom zborniku aktivnost Ive Mallina (1853—1907) na podizanju gospodarstva Hrvatske. Upravljaajući odsjekom »za narodno gospodarstvo« Mallin je neposredno pristupio izradi niza reformi koje su za cilj imale podići stanje narodne privrede. Posebno značajan rad Mallina bio je na unapređivanju vinogradarstva, voćarstva i stočarstva. Autor ocjenjuje da je djelovanje Ive Mallina »bilo značajno za promjene u narodnom gospodarstvu Hrvatske na prijelazu stoljeća«.

M. *Hanžeković* prikazao je djelatnost Stjepana Posilovića (1850—1929) kroz njegovo temeljno djelo »Financijska znanost«. Autor ističe da je ovo djelo bilo na razini najboljih udžbenika toga vremena u svijetu. To je bio prvi rad na hrvatskom jeziku u kojemu je Posilović objasnio osnovne pojmove opozivanja, državnih prihoda i rashoda, državnih dugova i sl. Također je upozorio na postojanje strane literature i tako omogućio širi i svestraniji studij javnih financija svima onima koje su ti problemi zanimali. Autor sa žaljenjem ističe da o pionirskom djelu S. Posilovića nije mnogo pisano, premda je njegova knjiga četvrt stoljeća služila kao udžbenik iz javnih financija na Pravnom fakultetu u Zagrebu.

Kao prilog izučavanju financijskih znanosti u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća, S. *Andrijašević* govori o autorima koji su se u svojim djelima manje ili više bavili problemom financijskih znanosti: Stjepanu Radiću, Franu Milobaru, Juliju Roraueru, Samuelu i Božidaru Kocianu.

O. *Norčić* analizirao je ekonomske poglede Janeza Kreka i Valentina Žuna, dvojice slovenskih ekonomskih teoretičara na prijelazu stoljeća. Kod Kreka autor analizira njegov rad »Socializem«, a kod Žuna rad »Osnovni nauki o narodnom gospodarstvu«.

T. *Vujković* u svom prilogu govori o počecima primjene kvantitativnih metoda ekonomske analize na tlu Jugoslavije. Ističe da je primjena kvantitativnih metoda u ekonomskoj znanosti i praksi jedno od važnih pravaca razvoja ekonomske teorije, a mogućnosti primjene kvantitativnih metoda u ekonomici proizlaze iz činjenice da su ekonomske pojave i procesi mjerljivi po svojoj

kvaliteti i kvantiteti, da su te pojave raznovrsne, promjenjljive i da impliciraju komponente slučajnosti. Autor zatim opisuje znanstvenike koji su pridonijeli primjeni i razvoju kvantitativnih metoda ekonomske analize.

Rad D. Čalića »Evolucija ekonomske misli Borisa Kidriča o razvoju samoupravljanja« svojevrsna je analiza Kidričeve teoretske misli o razvoju samoupravljanja.

Posljednji prilog R. Tepšića prikazuje život i djelo Šimuna Babića, istaknutog profesora Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i znanstvenog radnika s područja tzv. mikroekonomije.

Božena Vranješ-Šoljan

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 17

Z A G R E B

1984.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859,1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SRH pod br. UP-547,2 — 84 — 1984

RADOVI 17

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANDRIĆ mr Jasna, Filozofski fakultet, Zagreb
ANTIĆ dr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija Krčka 1, Zagreb
ANTOLJAK dr Stjepan, Zajčeva 31, Zagreb
BERTOSA dr Miroslav, Karličeva 12, Pula
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
JURIĆ Radomir, Arheološki muzej, Zadar
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 12, Zagreb
LUCIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SHH, Zagreb
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
RAUKAR dr Tomislav, Filozofski fakultet, Zagreb
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet, Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
SZABO dr Agneza, Muzej grada Zagreba
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb